

НАНОСТРУКТУРИ У ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНОМУ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВІ

Д.М. Фреїк, Л.І. Никируй, І.К. Юрчишин

*Фізико-хімічний інститут, кафедра фізики і хімії твердого тіла
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018*

Проблеми перетворення енергії отримали новий напрямок і поглиблення у зв'язку з інтенсивними розробками нанотехнологій. Генератори на основі твердотільних термоелектричних модулів мають ряд переваг над традиційними, але через достатньо низький ККД (6 - 9 %) не набули широкого використання. Практичний сенс мають матеріали, для яких безрозмірна термоелектрична добротність $ZT = \frac{S S^2 T}{k} \approx 1$. Коефіцієнт Зеєбека S і електропровідність σ визначаються тільки електронною підсистемою, теплопровідність - електронною і фононою ($k = k_e + k_L$). У масивних зразках основним способом підвищення фактора потужності $S^2 \sigma$ є легування, а методом зниження теплопровідності k є підбір оптимальних компонентів сплаву. За останні півстоліття не було досягнуто суттєвих результатів у досягненні потрібних значень ZT .

В останні роки виник новий напрям покращення термоелектричних характеристик матеріалів, в якому було досягнуто прогресу і який дав новий імпульс відповідним дослідженням у цій області. Даний підхід полягає у використанні просторово-неоднорідних структур із включеннями, розміри яких порівняльні з характерними довжинами хвиль електронів і фононів. Зменшення розмірів системи до нанометрового масштабу викликає різкі відмінності в густині електронних станів, що створює нові можливості для варіації S , σ і k квазінезалежно. Складові нанометрового розміру спричиняють квантово-розмірний ефект, який підвищує коефіцієнт потужності $S^2 \sigma$, а компонування внутрішніх границь в наноструктурі дозволяє зменшити теплопровідність в порівнянні з електропровідністю, що базується на відмінностях між фононою і електронною довжинами розсіювання. На цій основі створюють системи з квантовими ямами, дротами, точками та різноманітні композити з невпорядкованими включеннями нанометрового розміру.

Для розуміння шляхів покращення термоелектричної добротності основна задача на сьогодні полягає у побудові теоретичних моделей впливу квантово-розмірних ефектів на електронну і фононну підсистему наноструктур. Також необхідною є розробка технології отримання наноструктур із заданим середнім розміром часток, розподілом їх за розмірами та густиною.